

Тема: Ян Амос Коменський - видатний дидакт Нового часу (XVII ст.)

Методичні вказівки до теми. При вивченні цієї теми зверніть увагу на те, що зміст її присвячено педагогічним ідеям та педагогічній діяльності Я. - А. Коменського. У своїх творах він надзвичайно виразно окреслив найбільш прогресивні вимоги та стандарти в галузі освіти, навчання та виховання. У реалізації власних ідей важливу роль Я. Коменський відводив учителеві, дуже високо оцінюючи його працю. Опановуючи спадщину цього відомого у всьому світі науковця, обов'язково слід зацентрувати увагу на тому, що твори педагога зберігають своє величезне значення для педагогічної науки донині. Ідеї Я. Коменського в галузі навчання та виховання, критично переосмислені, увійшли в українську педагогіку

План

Вступ.

1. Коротка біографія та основні віхи педагогічної діяльності.
2. Дидактична система Я. Коменського.
3. Вікова періодизація.

Висновки.

Ключові слова: дидактика, Ян Коменський, «Велика дидактика», «Пансофія», «Світ навколо нас», сенсуалізм, класно - урочна система, навчальний клас, урок, підручник, посібник, золоте правило дидактики, принцип наочності, сучасні види наочності, принцип природовідповідності, вікова періодизація за Коменським.

Вступ. Основоположником сучасної наукової педагогіки вважається видатний чеський педагог Я. А. Коменський. Він першим у світі теоретично обґрунтував весь комплекс основних питань, які в сукупності визначають педагогіку як науку, зібравши і переробивши у своїх творах весь попередній досвід розвитку теорії та практики навчання і виховання молодого покоління. *Вивчаючи цю важливу педагогічну тему, необхідно підкреслити особливості формування та основні риси світогляду педагога. Я. А. Коменський — син своєї епохи. Ця епоха характеризувалася переходом від середньовіччя до Нового часу, супроводжувалася протиборством старих порядків та нових тенденцій. В його світогляді відбилися суперечності цього перехідного періоду від феодалізму до капіталізму, боротьби прихильників Реформації та Контрреформації. Отже, світогляд цього педагога формувався під впливом джерел, які часто суперечили одне одному. Він був активним релігійним діячем і в той же час непересічною світською особистістю, крім того, миротворцем. Устремління Коменського — і наукові, і практичні — були спрямовані в реальний світ, на покращення життя в ньому. В намаганні органічно поєднати всі ці чинники Коменський прагнув сформувати власну*

оригінальну філософію, у якій знайшлося місце божественній та науковій істині. Загальне філософське бачення світу в нього формувалось завдяки античній філософії та ідеям епохи Відродження.

1. Я. А. Коменський народився (1592 - 1670 рр.) в Чехії (м. Нівниця в Моравії) у сім'ї мірошника, члена протестантської общини Чеських братів. У 12 років осиротів, виховувався родичкою у м. Стражниця. 1604-1605 рр. — відвідував школу братства, вчився за рахунок общини. 1608-1610 рр. — навчання у латинській школі в м. Пшерів. 1610-1612 рр. — навчається у Німеччині у Гернборському, а потім ще рік - у Гейдельберзькому університетах. Після завершення навчання мандрував Європою (Західною Україною, Польщею, Західною Білорусією). 1614 р. — повернувся до Пшерова, де був призначений керівником школи, в якій сам раніше навчався. 1616 р. — обраний братством на священика. 1618-1621 рр. — служить священиком і вчителем у школі братства у м. Фульнек. 1621 р. — Фульнек спалили іспанські війська, згоріли всі рукописи та бібліотека науковця. Сам він довгий час переховувався. 1628 р. — Коменський і його община покинули батьківщину та оселилися в польському місті Лешно. Тут з невеликими перервами він прожив 28 років до 1656 р., керував своєю общиною, вчителював у лешненській школі братства. Перші роки лешненського періоду були дуже продуктивними: "Велика дидактика" (1632); "Материнська школа" (1632); "Відкриті двері мов і всіх наук" (1631) та інші. 1641-1642 рр. — відвідав Англію на запрошення уряду. Сюди його привела ідея написання "Пансофії" ("християнської всемудрості") - своєрідної енциклопедії, де було б зібрано воедино всі знання, що їх сформувало людство на той час. 1642-1647 рр. — жив у Швеції, брав участь у підготовці шкільних підручників (в рамках шкільної реформи). Підсумком роботи дидакта у цей період стала праця "Новітній метод мов" (1647 р.). 1648 р. — Коменський знову в Лешно. Тут у 1650 р. його на синоді братства обирають єпископом Чеської общини. 1650-1654 рр. — проживав в Угорщині (м. Шарош-Патака), де займався впорядкуванням шкіл. Накреслив план пансофічної школи та частково реалізував його. За цей час написав "Закони добре організованої школи", "Правила поведінки для юнацтва", "Світ навколо нас". 1654 р. — повернувся у Лешно, це місто у 1656 р. у ході польсько-шведської війни було спалене. Знову згоріла бібліотека педагога 1656 р. — Коменського запросили до Амстердаму (Нідерланди). Тут він жив аж до смерті та реформував шкільну галузь. У 1657 р. в Амстердамі видано твори Коменського в 4-х частинах, серед них і "Велика дидактика". В Амстердамі було опубліковано частину головної праці всього життя філософський твір "Загальна порада про покращання справ людських". Помер педагог у листопаді 1670 р. і похований поблизу Амстердаму (в Наардані).

2. Найважливіші педагогічні ідеї Я. Коменського, особливо його дидактична система ґрунтуються на засадах сенсуалізму. *Сенсуалізм* (sensus - відчуття) - філософська течія, представники якої стверджують, що джерелом пізнання об'єктивного світу для людини служить передусім її

чуттєвий досвід. Сенсуалізм Коменського співзвучний з позиціями родоначальника цього філософського напрямку Френсіса Бекона. Як і Бекон великий педагог вважав, що нічого не буває в свідомості, чого раніше не було у відчуттях.

Ідея створення цілісної педагогічної теорії виступає у системі поглядів Я. Коменського як частка загального плану удосконалення людства. У його багатющій педагогічній спадщині, і передусім у *«Великій дидактиці» (1632 р.)*, *вперше у світі педагогічна теорія набула якості науки*. У цьому творі розглянуто всі найважливіші питання педагогічної науки, послідовно та систематично висвітлено майже всі основні проблеми навчання та виховання. Структура педагогіки як науки прозора проглядається у змісті цієї книги. Перші 12 розділів (із 33) становлять собою загальнопедагогічну частину. Розділи 13-14 характеризують засади нових шкіл. Розділи 15-19 розкривають основи загальної дидактики, 20-25 присвячені частковій дидактиці, розділ 26— «Про шкільну дисципліну», розділи 27-32 характеризують чотирьохступінчасту організацію освіти, а розділ 33 присвячено опису умов, необхідних для практичного здійснення ідей Я. Коменського.

Я. Коменський першим з педагогів послідовно обґрунтував принцип природовідповідності у вихованні. Він розглядав людину як частину природи, яка розвивається за певними законами. Отже, навчально-виховний процес повинен будуватися у відповідності з цими законами. Принцип природовідповідності у вихованні, починаючи від Я. Коменського, буде неодноразово зустрічатися у педагогічних концепціях педагогів XVIII-XIX ст. (Руссо, Песталоцці, Дістервег), причому кожен із цих педагогів трактував цей принцип по-своєму. Важливими компонентами такого підходу є *вікова періодизація* розвитку дітей та підлітків. Зазначимо побіжно, що цей термін увів в науковий обіг ще Аристотель. Вікова періодизація означає поділ життя людини на етапи від народження до смерті.

Освіту, на думку Я. Коменського, слід розпочинати якомога раніше і присвятити їй весь період до 24 років. Цей відрізок часу він розділив на чотири 6-річні вікові періоди: дитинство (0-6 р.), отрочество (6-12 р.), юність (12-18 р.), змужнілість (18-24 р.). В основу такого поділу він поклав вікові особливості розвитку особистості.

За Коменським кожному віковому періоду відповідав певний тип школи: материнська школа (материнське опікунство у кожній сім'ї); школа рідної мови (елементарна народна школа, створюється у кожній общині, селі, містечку); латинська школа або гімназія (створюється у кожному місті), академія (створюється у кожній державі або великій провінції). Видатний педагог запропонував для всіх шкіл принцип єдності та наступності, при цьому не заперечував, що кожна школа відмінна від інших своїми завданнями, змістом освіти та організацією роботи.

Материнська школа (дошкільне виховання дітей у сім'ї) покликана передусім забезпечити фізичний розвиток дітей, а також сформувати основи знань. Однак, вже в цьому віці потрібно здійснювати і моральне, естетичне, трудове, релігійне виховання. Я. Коменський детально описав усі сторони

дошкільного виховання у посібнику для батьків "Материнська школа" - першій в історії такого роду книзі.

Я. Коменський проголошує принцип доступності початкової освіти для всіх. Школа рідної мови є загальнодоступною. Особлива заслуга прогресивного дидакта в тому, що він, на відміну від тогочасних *початкових шкіл*, де термін навчання обмежувався 2-3 роками, запропонував для цієї школи 6-річний курс навчання, чим підняв значення початкової школи. В організації роботи цієї школи педагог розширив зміст освіти за рахунок введення нових. Важливим елементом навчання у школі було вивчення релігії.

Метою латинської школи видатний педагог вважав, крім вивчення мов (рідної, грецької, латини, єврейської), усю палітру наук з тим, щоб збудувати підґрунтя розвитку досконалості в майбутньому у будь-якій сфері науки. Крім традиційних для тогочасної середньої школи "семи вільних мистецтв", Я. Коменський, запроваджуючи принцип зв'язку навчання з життям, пропонував вивчати історію, географію, природознавство, релігію. Він хотів, щоб з латинської школи виходили освічені особистості взагалі та богослови (окрема, пропонував організувати окремий клас для вивчення моралі).

Навчання в Академії завершує освіту, передбачаючи при ньому вивчення найскладніших предметів. Тому, на думку Я. Коменського та за традиціями того часу, Академія (як і університет) повинна мати такі факультети: богословський, юридичний, медичний. Перші дві школи відвідують усі без виключення діти обох статей; гімназію - ті хлопчики, у кого прагнення вищі, ніж бути ремісниками; академія готує вчених і майбутніх керівників.

Із нового погляду на людину та з позицій щодо ролі виховання Я. Коменський виводить ідею загальної освіти. Єдиним доцільним засобом реформування суспільства він називає зразкове виховання молоді. Справу виховання молоді покладає на школи. Тому вся молодь повинна відвідувати школу. З таких же міркувань педагог виводить загальну мету та завдання виховання, які полягають в тому, щоб підготувати людину до майбутнього життя на небі, а також до справжнього життя на землі. Така підготовка має три ступені: 1) оволодіння мудрістю, все знати про себе та речі навколишнього світу; цьому сприяє розумове виховання, освіта; 2) оволодіння добродієністю, формування зовнішньої та внутрішньої вихованості, що досягається через моральне виховання; 3) оволодіння благочестям, внутрішнє богошанування, зв'язок з Богом, здійснюється шляхом релігійного виховання.

Особливу увагу Я. Коменський приділяв організації навчання дітей в школі, теоретично обґрунтував та практично реалізував класно-урочну систему. Педагог запровадив поняття навчального року з поділом його на чотири чверті та канікули. Він вимагав, щоб прийом учнів до школи відбувався один раз на рік - восени. У кінці навчального року ввів перевірні екзамени. Крім цього, запровадив різні види контролю й перевірки успішності учнів у навчанні: поурочну, щоденну, щотижневу, четвертну.

Коменський дав ряд вказівок про організацію навчального дня у школі. Навчальний день повинен починатися вранці та тривати у школі рідної мови 4 години (2 години зранку для розвитку розуму та пам'яті та 2 години після обіду для розвитку рук та голосу), а в гімназії - 6 годин. *Одна з найбільших заслуг Я. Коменського обґрунтування уроку як основної форми організації навчання в школі.* Виникнення елементів класно-урочної системи в XVI-XVII ст. пояснюється тим, що попереднє індивідуальне та побудоване на зазубрюванні навчання не відповідало духу епохи. Потреба в ефективнішій освіті, у якій був кровно зацікавлений новий клас — буржуазія, вимагала нової форми навчання. Спираючись на досвід навчання, побудованого за урочною системою (школи чеських братів, братські школи України та Білорусі XVI-XVII ст.), а також на власну практику, видатний науковець вперше дав теоретичне обґрунтування класно-урочної системи. Елементи для обґрунтування класно-урочної системи він почерпнув із досвіду діяльності братських шкіл, які існували тоді в Україні та Білорусії. Деякі науковці відмічають подібність між його працею "Закони добре організованої школи" і Статутом Львівської братської школи 1586 року.

Я. Коменський різко критикував пануючий в його час шкільний режим взагалі та індивідуально-групову форму організації занять особливо. За старою системою учитель працював індивідуально з кожним учнем, а це значно обмежувало його можливості. Педагог міг займатися одночасно з 7-8 школярами, які ще й до того ж вивчали різний матеріал. Необхідними елементами класно-урочної системи організації навчальної роботи Я. Коменський вважав: 1) *клас* (групу осіб для навчання) з незмінним і стабільним складом учнів одного віку (приблизно однаковим рівнем розвитку); 2) *сталий розклад занять*; 3) послідовне чергування занять і перерв; 4) роботу учителя з усім класом. Це давало можливість учителю вести колективну роботу одночасно з усіма учнями, а всі учні на занятті займалися одночасно одним і тим же.

Цікаві так важливі погляди цей педагог запропонував відносно структурної побудови уроку. Він розрізняв три частини уроку: початок — відновлення в пам'яті учнів вивченого, опитування та концентрація уваги; продовження — показ, сприймання, роз'яснення; закінчення — вправи, оволодіння уміннями, використання теорії. На кожному уроці треба виділяти час для опитування школярів, для пояснення нового матеріалу та для вправ із закріплення вивченого. На кожному уроці вчитель повинен визначити тему та сформулювати головну мету.

Я. А. Коменський — загальновизнаний батько дидактики. Вказавши, що виховання людини потрібно починати з освіти, він розробив завершену теорію навчання - дидактику, або як він пише у передмові до "Великої дидактики": "універсальне мистецтво всіх вчити всьому легко, швидко, ґрунтовно, притому вчити так, щоб неспіху бути не могло". Коменський неодноразово підкреслював ту обставину, що навчання передбачає спільну діяльність учителя й учнів, при цьому він розрізняє *викладання* як форму діяльності вчителя від *учіння* як форми діяльності учня. Цей дидакт цілком

правильно поставив питання про загальнопедагогічні основи навчання, сформулював три найважливіших принципи: виховуючий характер навчання: зв'язок навчання з життям; відповідність навчання віку учнів.

В дидактичному вченні Я. Коменського одне з найважливіших місць посідає питання *про загальні принципи навчання*. Він не тільки вказав на необхідність керуватися ними в навчанні, але і розкрив сутність деяких з них. Дидактичні положення Я. Коменського ґрунтуються, як було зазначено вище, на сенсуалістичній основі, тому одним із провідних виступає *принцип наочності*. Я. Коменський першим у світі теоретично обґрунтував і детально розкрив сутність цього принципу, хоча на емпіричному рівні його застосовували й інші педагоги. Він писав, що початок пізнання завжди випливає з відчуттів, тому навчання Починати треба не із словесного тлумачення про речі, а з реального спостереження за ними. Принцип наочності Я. Коменський протиставляв схоластичному, відірваному від життя, побудованому тільки на словесному поясненні, пасивному навчанню. Слід відзначити, що Я. Коменський надмірно переоцінював роль і значення картинок, унаочнень, він представляв наочність як універсальний принцип. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки розрізняють декілька видів наочності: натуральну (муляжі, моделі, макети та т. і.), графічну (рисунок), схематичну (схеми, таблиці, графіки та т. і.). Правильне використання наочності сприяє ефективній діяльності у рекламі, торгівлі, PR, бізнесі в цілому.

З цього принципу виводиться "*золоте правило дидактики*". Великий педагог писав для тих, хто навчає: все, що тільки можна, надавати для приймання органами чуття: видиме - зором; те, що чуємо, - слухом, запахи - нюхом, доступне смакові - смаком, доступне дотикові - дотиком. Якщо якісь предмети можна сприйняти одразу кількома органами відчуття, нехай вони зразу ж і відчуються кількома чуттями. У процесі навчання, крім використання самих предметів, Я. Коменський рекомендував користуватись картинками, копіями, муляжами, моделями тощо.

Принцип свідомості та активності навчання Коменський вважав основною умовою успішного навчання розуміння сутності предметів і явищ. Разом з тим Я. Коменський вважав основною властивістю свідомого знання не лише розуміння, але й використання його на практиці. Він говорить, що вчити розуміти речі, але не вчити, разом з тим, діяти є вид фарисейства. При вивченні явищ слід підводити учнів до усвідомлення причин цього явища." Свідомість в навчанні нерозривно пов'язана з активністю учня, з його творчістю. Виходячи з цього, він одним з головних ворогів будь-якого навчання, і там більш навчання свідомого, вважав бездіяльність та лінощі самих школярів.

Принцип послідовності та систематичності, в першу чергу, торкається таких питань: яким чином структуровано навчальний матеріал, чи не порушується логіка науки; з чого починати навчання та в якій послідовності будувати його; як встановити зв'язок між новим матеріалом реалізації і вже вивченим тощо. При упровадженні названого вище принципу

Я. Коменський рекомендує застосовувати такі дидактичні положення: а) основи повинні бути глибокими; б) все наступне повинно ґрунтуватись на попередньому; в) все повинно йти в неперервній послідовності, щоб сьогоднішнє закріплювало вчорашнє та проклало шлях завтрашньому; повинен існувати показ детермінованості того чи іншого явища чи речі. Щоб полегшити вчителям реалізацію цих вимог, Коменський формулює низку дидактичних правил. Найважливіші з них такі. Один предмет слід викладати до тих пір, поки він від початку до кінця не буде засвоєний. Навчання повинно йти від більш загального до більш конкретного, від більш легкого до більш складного, від відомого — до невідомого, від більш близького — до більш віддаленого тощо. Ці правила є класичними положеннями дидактики.

Актуальним залишається *принцип вправ і міцності засвоєння знань і навичок*. Показником повноцінності знань і навичок є не лише ступінь їхнього усвідомлення, але й те, наскільки глибоко, ґрунтовно та міцно засвоїли учні ці знання та сформували навички. Виконанню цього важливого завдання у навчанні та вихованні спеціально служать вправи й повторення, що проводяться систематично. За часів Я. Коменському у школах вербальне навчання, вправи й повторення були доведені майже до рівня дресування, а також спрямовані були головним чином на зазубрювання текстів богословських книг і схоластичних творів. Він ставить перед вправами на повторення нове завдання — глибоке засвоєння знань, засноване на свідомості та активності учнів. Тому Я. Коменський вимагав, щоб в усіх класах учні вправлялись на практиці: в читанні і письмі, в повторенні і суперечках, в перекладах прямих і зворотних, в диспутах і декламації тощо. Вправи такого роду він розділяв на вправи: а) органів чуття, б) розуму, в) пам'яті, г) вправи в історії, д) в стилі, е) в мові, с) в голосі, ж) в норові, з) в благочесті.

Низка дидактичних поглядів Коменського відобразилися у сформульованих ним *вимогах до підручників*, та власне у самих підручниках, ним складених: 1) для кожного класу повинен бути окремий підручник, який відповідає віковим особливостям дітей; 2) написані зрозумілою і доступною мовою, всі складні терміни повинні бути подані рідною мовою; 3) невеликі за об'ємом. Виклад повинен бути повним і ґрунтовним, але подавати основні речі в не багатьох чітко сформульованих і легких для запам'ятовування правилах; 4) ілюстровані і привабливі; 5) слова подавались би у поєднанні з речами і навпаки.

Коменський склав багато підручників. Найбільш відомими з них виявились два: "Відкриті двері мов і всіх наук" (1631 р.) та "Світ навколо нас" (1654 р.). "Відкриті двері мов і всіх наук" - підручник для вивчення латинської мови. У ньому подано вісім тисяч латинських слів і близько однієї тисячі речень та оповідань. У цьому підручнику Коменський вперше запропонував вивчати іноземну мову одночасно з ознайомленням дитини з доступними їй знаннями з різних сфер. Ця книга принесла Коменському світове визнання і славу. Її назвали золотою. "Світ навколо нас" представляє собою ілюстровану дитячу енциклопедію початкових знань У ньому

поміщено 150 статей про навколишній світ, кожна з яких супроводжується малюнком. Цей підручник - перша у світі ілюстрована книга для дітей. Вона була перекладена багатьма мовами світу, довго служила у якості підручника для початкового навчання. Вперше була видана на Україні на початку XIX ст.

Висновки. На суспільні погляди Коменського впливала його участь в демократичному народному русі Чехії, що у доповненні з ідеями Відродження сформували у нього демократизм, гуманізм, народність, глибоку симпатію до простих людей. Походження й існування природи та людини він розглядав з релігійних позицій. Але під впливом епохи Відродження у Коменського сформувався новий погляд на людину. На противагу середньовічному аскетизму, людина, на думку великого педагога, останнє та найдосконаліше творіння Бога. Її призначення не тільки підготувати себе до майбутнього небесного життя, а й жити справжнім життям земним.

Я. А. Коменський — фундатор педагогіки як окремої науки. Він першим у світі теоретично обґрунтував весь комплекс основних питань, які в сукупності визначають педагогіку як науку, зібравши і переробивши у своїх творах весь досвід попереднього розвитку теорії і практики навчання і виховання молодого покоління. У працях видатного педагога знайшли відображення народна чеська педагогіка, антична педагогічна спадщина, ідеї багатьох передових педагогів, особистий досвід Я. Коменського. «Велика дидактика» є плодом узагальнення педагогічної спадщини того часу, а також результатом дослідження причин і основ дидактичних способів і прийомів навчання.

Коменський бачив, відчував на собі та глибоко переживав недосконалість та несправедливість тогочасного суспільного устрою. Єдиним доцільним засобом реформування суспільства він називає зразкове виховання молоді. Справу виховання молоді покладав на школи.

Контрольні запитання

1. Чому світогляд Яна Коменського носить суперечливий характер?
2. Як вплинули педагогічні розробки Братських шкіл України та Білорусі на становлення класно-урочної системи Коменського.
3. Наведіть три-п'ять позитивних та стільки ж негативних рис класно-урочної системи Коменського.
4. Які риси комбінованого уроку роблять його таким популярним при навчанні людей будь-якого віку в будь-якій країні?
5. Характеризуйте особливості використання сучасних видів наочності?
6. Чи відповідає принципу природовідповідності за Коменським навчання у сучасній середній школі? (Проаналізуйте стан речей в молодших, середніх та старших класах у цьому аспекті).

7. Розвиткові яких психічних процесів слід приділяти особливу увагу в материнській школі, початковій та латинській школі, університеті за Коменським?

Проблемні питання

- 1) Які чинники вплинули на формування світогляду Яна Коменського?
- 2) Чому цей видатний педагог приділяв таку велику увагу навчанню дітей рідною (материнською) мовою?
- 3) Назвіть п'ять - сім основних ознак класно - урочної системи за Я. - А. Коменським.
- 4) Як використовується золоте правило дидактики у сучасному світі (у рекламі, у торгівлі, психологічних тренінгах, мережевому маркетингу тат. і.)?
- 5) Чи є відмінності між використанням принципу наочності в навчанні у XVII - XXI ст.? Обґрунтуйте свою точку зору.
- 6) Хто вперше ввів в науковий обіг поняття «вікова періодизація»?
- 7) Як так сталося, що в Голландії, крім посольства Чеської Республіки, є чеська територія?
- 8) Чи можна вважати підручник «Світ навколо нас», написаний Коменським бестселером XVII - XIX ст.? Обґрунтуйте свою точку зору.
- 9) Чому дехто із сучасних науковців вважає, що педагогіка як наука бере свої витоки не від творів Коменського (XVII ст.), аз ст.. н.е. від Квінтіліана?

Теми рефератів

1. Я.- А. Коменський - засновник наукової педагогіки.
2. Біографія Я.-А. Коменського - яскравий приклад служіння просвіті народів Європи.
3. Класно - урочна система Коменського - оптимальний педагогічний підхід до навчання, виховання, розвитку дітей та підлітків у школі.
4. Я.-А. Коменський - видатний Європейський діяч XVII ст..
5. Філософські погляди Яна Коменського.
6. «Велика дидактика» Яна Коменського - основа шкільної педагогіки.
7. Сучасні психолого - педагогічні трактування золотого правила дидактики.
8. Позитиви та негативи реалізації принципу наочності при використанні мультимедійних засобів навчання.
9. Порівняльний аналіз змісту вікової періодизації видатних учених (Платон, Аристотель, Квінтіліан, Дж. Локк, Я.-А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо).
10. Особливості упровадження принципу природо відповідності при навчанні дітей шести років у XXI ст.
11. Я.-А. Коменський - реформатор освіти Європи XVII ст..

Практичні завдання

1. Складіть кросворд з теми, використовуючи основні дев'ять- одинадцять термінів.
2. Заповніть рисунок, наведений нижче

- Макети ?
 • Моделі ?
 • Муляжі ?
3. Складіть таблиці спільних і відмінних рис (3-4 ознаки) золотого правила дидактики та принципу наочності.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка : теорія та історія : Навч. посібник. - К.: Вища школа, 1995. - 237 с.
2. Історія педагогіки / За ред. М. С. Гриценка. - К., 1973.
3. Квінтіліан М. Ф. О воспитании оратора // хрестоматія по истории педагогике: В 4-х т-х / Под. общ. ред. С. А. Каменева. - Т. 1. - М. : Гос. уч.-пед. изд-во, 1935. - Т.1. - 656 с.
4. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори. - К., 1940.
5. Левківський М.В. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Вид. 3-є, доп. - К.: Центр учбової літератури, 2008. - 190 с.
6. Мешко О. І. Історія зарубіжної школи та педагогіки. - Тернопіль, 1996.
7. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання. - Івано Франківськ, 1996.
8. Психологія і педагогіка. Учебное пособие / Под ред.. В.И.Жукова, Л.Г.Лаптева, А.И. Подольский, В.А.Сластенина. - М.: Изд-во института Психотерапии, 2004. - 585 с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. - К. : Академія, 2000. - 544 с.
10. Ягупов В. В. Педагогіка : Навчальний посіб. - К. : Либідь, 2002. - 560 с.